DENUMIRI ÎNREGISTRATE CU SENSUL ‘OMUŞOR’ ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE, PE BAZA RĂSPUNSURILOR CARTOGRAFIATE ÎN ALRR. *SINTEZĂ*

MIHAELA-MARIANA MORCOV

În articolul de față ne propunem să comentăm câteva aspecte aflate în legătură cu istoria, distribuția geografică şi motivația extralingvistică a denumirilor consemnate cu sensul ʻomuşor’ în graiurile dacoromâne, pornind de la materialul lexical reprezentat pe harta 89, din ALRR. *Sinteză* (volumul I). Având în vedere specificul hărții în discuție, articolul va cuprinde două secțiuni. În prima ne vom ocupa de termenii creați pentru recuperarea şi păstrarea cuvântului care l-a continuat în română pe latinescul *palātum*, urmând ca în a doua parte să analizăm denumirile transparente din punct de vedere semantic.

I. CUVINTE CREATE PENTRU RECUPERAREA ŞI PĂSTRAREA UNEI DENUMIRI DE ORIGINE LATINE

Împărătúş şi variantele sale lexicale sau fonetice (***apărătúş***, ***părătúş***, ***spiritúş***) sunt atestate în toate graiurile dacoromâne, cu excepția celor bănățene şi a celor sudice. Cuvântul a fost consemnat, în mod special, în subdialectul moldovean din interiorul şi din afara granițelor țării.

Împărătuş este consemnat în DA II/I (s.v. *împărățel*) numai ca denumire a unei specii de păsări de mici dimensiuni, cunoscută sub denumirea ştiințifică de *Troglodytes Parvulus*. Utilizarea denumirii de *împărătuş* cu sensul de ʻomuşor’ poate să fi fost favorizată de un transfer de origine metaforică. Comparația care stă la originea transferului ar avea ca punct de pornire dimensiunea sau fragilitatea realiilor.

După toate probabilitățile însă, toate aceste asocieri se explică într-o etapă ulterioară apariției cuvântului, pe care vorbitorii au încercat să-l înțeleagă. Potrivit datelor consemnate în REW (6160) *împărătuş* are ca etimon îndepărtat lat. *palātum* ʻcerul gurii’. H. Tiktin pune în legătură, de asemenea, cuvântul românesc cu cel din latină (TDRG^2 II, s.v. *împărătuş*). Detaliind această ipoteză, August Scriban arată că *împărătuş* nu este decât o variantă a lui *părătuş*, care constituie un derivat diminutival de la un cuvântul neatestat, *părat*, moştenit din latină (SDLR, s.v. *împărătuş*, *părătuş*).

FD, XXXIX, Bucureşti, 2020, p. 107–117

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

Credem că este îndreptățită ipoteza formulată în DLR (VIII/1, s.v. *părătuş*), potrivit căreia *împărătuş* şi nu *părătuş* este cea mai veche variantă. Un indiciu al acestui fenomen este distribuția geografică a formelor care arată că aria lui ***părătúş*** este incluă în cea a lui ***împărătúş***. După cum rezultă din datele furnizate de harta 89, din ALRR. *Sinteză*, ***părătúş*** este o inovație specifică părții de est a domeniului dacoromân. Un element în măsură să confirme acest aspect este faptul că şi celelalte variante ale cuvântului (***apărătúş***, ***spiritúş***, ***peretúş***, ***spălătúş***) se situează aproape exclusiv în aceeaşi arie. Cu sensul în discuție, forma *părat*, la care se referă Scriban, nu este atestată în graiurile dacoromâne. Toate aceste fapte arată că termenul moştenit din lat. *palatum* trebuie să se fi confundat foarte devreme cu denumiri diminutivale având ca bază de derivare cuvântul ***împărát*** (***împărătúş*** şi ***împărățél***, consemnat în punctul 231 din Maramureş). La această situație s-a ajuns prin pierderea transparenței semantice a cuvântului moştenit şi prin asemănările formale pe care vorbitorii le-au observat între cele două tipuri lexicale. Într-o etapă posterioară a avut loc afereza cuvântului ***împărătúş***, devenit ***părătúş***.

Dispariția cuvântului românesc de origine latină se află, probabil, în legătură şi cu istoria cuvântului *părați* (< lat. *palatium*) atestat, spre deosebire de sinonimul său, în limba veche (cf. DLR VIII/1, s.v.) cu sensul ʻcerul gurii’. Este posibil ca formele hibride de tipul ***împărătúş***, ***părătúş***, ***apărătúş*** să fi apărut pentru a întări cuvântul eliminat ulterior, mai ales în condițiile presiunii exercitate de concurența cu un cuvânt la fel de vechi.

Observăm că procesul de resemantizare al cuvântului a continuat, la nivel dialectal, şi în cazul altor variante motivate semantic. ***Apărătúş***, ***peretúş*** şi ***spălătúşu gîtuluį*** (acesta din urmă este consemnat într-un singur punct din sudul Moldovei) de exemplu, se explică prin contaminări repetate, ale căror motivații semantice reflectă funcția părții anatomice desemnate. Denumirea ***spiritúş*** subliniază, în schimb, o trăsătură relevantă pentru dimensiunea omuşorului, ținând cont de faptul că la originea răspunsului se află o evoluție metaforică a cuvântului *spiriduş* (pe care îl întâlnim şi sub forma *spirituş*, cf. DLR X/4, s.v.), *utilizat* cu sensul principal ʻființă supranaturală închipuită sub forma unui drac mic, vioi şi poznaş’. Cu mici excepții, toate aceste variante au fost consemnate tot în ramura de est a graiurilor dacoromâne (Bucovina Moldova şi Basarabia). Prezența acestui răspuns poate fi corelată cu influența limbilor slave, unde au fost consemnate cuvinte înrudite. A. de Cihac atestă, de exemplu cuvintele *spirt* şi *spyritus* în rusă şi respectiv în poloneză (CDED II, s.v. *spirt*). Potrivit datelor din DLR X/4 (s.v. *spirituş*), termenul a pătruns şi în graiurile din Banat şi Transilvania, sub înrâurirea limbii maghiare. Aşa se explică faptul că ***spiritúş*** este consemnat cu sensul ʻomuşor’ în două localități din aria nord-vestică (punctele 182 şi 354).

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

II. CUVINTE MOTIVATE SEMANTIC

Motivațiile aflate la originea acestui tip de denumiri au drept surse locul, forma, dimensiunea sau funcția referentului. Totodată observăm că vorbitorii încearcă să exprime toate aceste informații prin raportare la alte organe sau părți învecinate ale corpului.

II. 1. Termeni folosiți pentru a desemna alte organe

II. 1.1. Termeni folosiți inițial pentru a desemna ʻgâtlejulʼ

Termenul ***înghițitoáre*** [derivat cu sufix din *înghiți* (din lat. *ingluttire*), cf. DA II/I, s.v. *înghiți*] poate fi o denumire descriptivă aflată în legătură cu funcția omuşorului sau rezultatul unui transfer semantic, bazat pe o sinecdocă de tipul *pars pro toto*, întrucât sensul principal al cuvântului ***înghițitoare*** este ʻgâtlejʼ (cf.. DA II/I, s.v. *înghițitoare*, pentru definiția cuvântului *gâtlej* –, ʻparte inferioară a gâtului cuprinzând faringele cu esofagul şi laringele cu traheeaʼ, vezi DA II/I, s.v. *gâtlej*).

Deşi este consemnat mai rar decât cuvintele din familia lui ***împărătúş***, termenul ***înghițitoáre*** cunoaşte o răspândire mai largă, fiind utilizat în toate graiurile dacoromâne.

Alte cuvinte echivalente semantic, la originea cărora se află un transfer de aceeaşi natură cu cel comentat mai sus, sunt ***beregátă***, ***gîtléj***, ***gărgăloț*** şi ***gúşter***.

Beregátă – consemnat cu sensul ʻgâtlejʼ în DA I/I, s.v. – a fost înregistrat în câteva puncte din Muntenia. Potrivit opiniei formulate de Sextil Puşcariu (cf. TDRG[2] I, s.v. *beregată*) şi de Alexandru Ciorănescu (CDER 796), cuvântul continuă un etimon latinesc neatestat, *verucata* < lat. *verruca* ʻnegʼ. Alți lingvişti precum A. de Cihac, I.-A. Candrea şi Ovid Densusianu nu includ acest cuvânt în categoria lexicului de origine latină (CDED I, CDDE). Etimologia în discuție este greu de elucidat, întrucât sursele pe care le avem la dispoziție nu atestă folosirea unor cuvinte străine, înrudite cu cel din limba română. Putem remarca doar că ipoteza unui etimon **verucata* nu este confirmată nici de datele de natură semantică şi nici de informațiile pe care ni le furnizează celelalte limbi romanice.

Gîtléj şi variantele sale fonetice şi lexicale au fost notate în puncte răzlețe din toate graiurile dacoromâne. Etimologia cuvântului nu a fost elucidată. Ipotezele formulate în legătură cu această problemă au indicat însă, ca principală pistă de cercetare, cuvinte de origine slavă.

În DA II/I, s.v., termenul este corelat cu forme asemănătoare în *-an* (vezi *gârtán*), împrumutate din slava veche, sau cu forme similare, împrumutate din bulgară şi sârbă (vezi *gârcleán*). H. Tiktin explică acest cuvânt prin intermediul unui etimon slav reconstruit, *glŭtŭ*, aflat probabil şi la originea rom. *gât* (TDRG[2] II, s.v. *gâtlej*). La rândul său, August Scriban, propune, ca etimon reconstruit, slavul *glŭtežŭ* (SDLR, s.v. *gâtlej*). În opinia lui A. de Cihac, *gâtléj* face parte din familia cuvâtului *gât* (folosit ca variantă pentru *gălt*), înrudit cu sl. *golt*, atestat cu

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

sensul rom. *gâtléj* (CDED II s.v. *găt*). În limbile slave cuvântul constituie bază de derivare pentru numeroase verbe sau substantive circumscrise aceleiaşi sfere semantice (*ibid.*).

Gligănúş formează o microarie de o parte şi de alta a graniţei dintre sud-estul Crişanei şi vestul Transilvaniei. Această denumire este rezultatul unei contaminări dintre ***gligán*** (***glicán, glitcán***) – varianta fonetică a lui ***gâtlán*** – şi ***climpúş***, consemnat preponderent în graiurile din Crişana. Varianta înrudită, ***climpurúş***, apărută prin contaminarea lui ***climpúş*** cu ***ţîmburúş***, a fost atestată chiar în interiorul ariei lui ***gligănúş*** (în punctul 374, din Transilvania).

Gărgălóţ a fost înregistrat sporadic în vestul, nordul şi estul ţării. În paralel cu ***gârgălóţ***, a fost consemnată şi varianta ***gîrgălód***. Aceasta este considerată în DA II/I (s.v. gâtlej), o formaţie spontană rezultată prin contopirea cuvintelor *gârcl(e)an* şi *nod*.

Gúşter este, în schimb, o denumire specifică nord-estului domeniului dacoromân. Potrivit datelor din DA II/I (s.v. *gúşter*), este întrebuinţat cu sensurile ʻvarietate de şopârlăʼ şi ʻinflamaţie (cataralăsau difterică) a mucoasei gâtuluiʼ atât în română cât şi în bulgară, de unde a pătruns cuvântul. După cum arată A. de Cihac şi August Scriban (CDED II, SDLR, s.v.), termenul românesc poate fi corelat, de asemenea, cu denumiri înrudite din vechea slavă, şi din limbile slave actuale.

Sensul ʻomuşorʼ provine din sensul ʻgâtlej, esofagʼ, consemnat în DA II/I. Acesta din urmă s-a dezvoltat, prin metonimie, din sensul ʻinflamaţie a mucoasei gâtuluiʼ.

Beşterɣáigă şi variantele sale fonetice şi morfologice sunt consemnate în trei puncte din sudul Moldovei. Termenul nu a fost atestat în dicţionarele generale ale limbii române. Trebuie menţionat faptul că răspunsurile ***beşterég*** şi ***beşterɣáiga gîtuluí*** sunt înregistrate tot sporadic şi cu sensul ʻesofagʼ (cf. h. 153, ALRR. *Sinteză* II). Originea acestei denumiri poate fi elucidată prin confruntarea cu alte cuvinte dialectale întrebuinţate pentru a desemna aceeaşi realitate. În punctul 654, din sudul Moldovei, a fost înregistrat răspunsul ***gîşterég***, aflat în legătură cu etimonul *guşter* (*gîşter*) (*ibid.*). Atragem atenţia asupra fapului că, în aceeaşi localitate, vorbitorul anchetat a furnizat răspunsul ***gîşterég*** pentru noţiunea de ʻomuşorʼ. În afara lui ***gîşterég*** şi ***gîşter***, s-au consemnat cu sensul ʻesofagʼ şi variantele ***gîştirţiaţă***, ***gîştirɣáză***, ***gîterɣáză***, sau ***gîştiréz***. Pentru a explica apariţia cuvântului ***beşterɣáiagă***, putem reconstitui următoarele etape: de la ***gîşter*** (variantă pentru ***gúşter***) a apărut derivatul ***gîşteréz*** transformat în ***gîşterég*** prin înlocuirea sufixului. Trecerea substantivului la feminin era firească după cum o arată trei dintre variantele menţionate mai devreme. Iniţiala *b* din ***beşterɣáigă*** se explică, probabil printr-o contaminare cu ***beregátă***.

II. 1.2. Termeni folosiţi cu sensul principal ʻlimbăʼ

Pentru a face distincţia între cele două realii, vorbitorii au asociat sensul secundar cu sintagme, derivate diminutivale sau forme contaminate în componenţa cărora intră cuvântul *límbă*. Acest gen de denumiri este întâlnit în graiurile de est

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

(din interiorul şi din afara graniţelor ţării), în Crişana şi în Transilvania, unde formează o mică arie.

Sintagmele subliniază dimensiunea sau poziţia omuşorului: ***límba mícă*** (punctul 216 din Crişana şi punctele 265, 300 şi 341 din Transilvania), ***límba gîrtuluí*** (punctul 158, din Crişana), ***límba de la gîltán*** (punctul 217 din Crişana), ***límba dîm‿fúndu gúri*** (punctul 303 din Transilvania).

Creativitatea vorbitorilor se manifestă atât la nivelul sintagmelor, cât şi în domeniul sufixelor care participă la formarea derivatelor diminutivale: *-úţă*, *-íţă*, *-ulíţă*, *-uşuárî*, *-úşcă*. Uneori, diminutivele fac parte, ca şi termenul de bază, din sintagme menite să evoce o particularitate a omuşorului: ***limbúţa ha nícă*** (punctul 418 din Transilvania), ***limbúţa dim‿fúndu gúri*** (punctul 578 din Moldova).

Pe lângă aceste diminutive, a fost înregistrat şi derivatul cu sufix augmentativ, ***limbóí*** (punctul 711 din Muntenia).

În punctul 934 a fost consemnat cuvântul ***limbáriţă***. Potrivit datelor din DLR V (s.v.), termenul este folosit regional şi cu sensurile de ʻcobe la găini' sau ʻumflătură pe limbă la oameni sau la vite'. Acest tip de polisemie este similar cu cel pe care l-am semnalat în legătură cu termenul *guşter*.

Termenul ***limburúş***, consemnat în graiurile din nord-vestul ţării, dar şi în Bucovina şi în Oltenia, se explică printr-o contaminare dintre ***límbă*** şi ***ţâmburúş***.

Nu excludem posibilitatea ca la evoluţia nazalei şi a oclusivei bilabiale, pe care o putem constata în cazul variantei ***lingurúş***, să fi contribuit fenomenul etimologiei populare. Odată creată această variantă, la originea căreia se află analogia cu denumirea transparentă a unui obiect asemănător, termenul a continuat să se modifice prin substituirea sufixului ***-úş*** cu ***-íş*** (în punctul 0145 din Basarabia) sau ***-ícă*** (punctul 450 din sudul Transilvaniei).

II.1.3. Termeni populari sau obsceni, folosiţi în general pentru a desemna organele genitale

Termenii fac parte din structura unor sintagme care evocă locul organului desemnat. Aceste denumiri conferă, prin forţa lor sugestivă, un caracter plastic graiurilor din Crişana. În afara zonei menţionate, sintagmele nu au mai fost întâlnite decât în puncte izolate din Transilvania.

Púţa gîrtuluí se concentrează într-o arie restrânsă din jumătatea de sud a Crişanei. Varianta cu forma de genitiv, ***gîtuli***, a fost atestată în punctul 383, din Transilvania. În punctul 334 din aceeaşi zonă, a doua parte a sintagmei a fost înlocuită prin forma de genitiv a cuvântului *grumaz*, exprimată analitic, prin intermediul prepoziţiei *din*.

În apropierea localităţilor ardeleneşti, unde au fost înregistrate răspunsurile semnalate, informatorii anchetaţi în punctele 324 şi 336 au furnizat denumirile ***lindíc*** (atestat în dicţionare cu sensul principal ʻclitoris', cf. DLR V, s.v.) şi

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

respectiv ***lindicúşu gr̂uluı̯***. Aceste răspunsuri nu se regăsesc în legenda hărții, ci în lista de referință (în subdiviziunea ***Alți termeni**), întrucât fac parte din categoria cuvintelor sporadic înregistate.

II.2. Termeni aflați în legătură cu forma rotundă a omuşorului

II.2.1. Asocierea cu oul

În mai multe puncte din sudul țării, precum şi în două puncte din Transilvania, a fost consemnat termenul ***ouşór***.

Foarte probabil, folosirea denumirii de ***omuşór*** cu sensul de ʻapendice cărnos, situat în cavitatea bucalăʼ este rezultatul unei atracții paronimice între *ouşor* şi *omuşor* ʻom micʼ, întrucât, ***o u̯*** sau ***ouşór*** apar frecvent în structura unor sintagme care desemnează nu numai omuşorul, ci şi alte părți ale corpului de formă rotundă (de exemplu rotula, prin intermediul sintagmei *oul genunchiului*). *Omuşor* este, după cum se ştie, termenul curent din limba standard, însă, după cum rezultă din harta de față, la nivel dialectal, răspândirea acestuia se limitează la aria graiurilor dacoromâne sudice. Un argument în favoarea legăturii etimologice dintre *omuşor* şi *ouşor* – folosiți cu accepția în discuție – este faptul că ultimul termen a fost înregistrat tot în graiurile sudice. Pornind de la ideea că atracția paronimică a avut un rol decisiv în asocierea lui *omuşor* cu accepția ʻorgan anatomicʼ, pe harta 89, din ALRR. *Sinteză* I, cuvintele ***omuşór*** şi ***ouşór*** au fost, de asemenea, asociate prin simboluri asemănătoare. Totuşi, nu excludem posibilitatea ca la originea acestei evoluții semantice să se afle şi o motivație extralingvistică, având în vedere paralelismele pe care le putem observa între rom. ***omuşór*** şi cuvinte echivalente din alte limbi sau din anumite graiuri ale dacoromânei. Menționăm, de exemplu, cazul albanezului *njerith*, derivat diminutival din *njeri* ʻomʼ (semnalat şi de August Scriban sau de Gr. Brâncuş) (SDLR, s.v. *omuşor*, Brâncuş 1999: 133). Interesant este că, în graiurile dacoromâne, motivația semantică bazată pe reprezentarea omuşorului ca trăsătură distinctivă a masculinității revine şi prin intermediul altor denumiri, construite în acelaşi mod. Ilustrative în acest sens sunt cuvintele ***omulét*** – înregistrat în câteva puncte din sudul şi din estul țării- şi ***bărbăt̆ál***, consemnat în punctul 467, din Bucovina. Aceste cuvinte aruncă o lumină nouă şi asupra istoriei cuvintelor ***împărătúş*** şi ***spiritúş*** a căror transformare semantică poate avea legătură cu o personificare de acelaşi tip.

II.2.2. Asocierea cu obiectele mici şi rotunde

Țîmburúş este consemnat, în DLR XII/I (s.v.), cu sensul principal de ʻobiect mic sau parte mică a unui obiect, de obicei de formă rotundăʼ. Cu sensul ʻomuşorʼ este notat, în mod special, în graiurile sudice şi numai sporadic în graiurile de nord-vest şi de est.

În DLR XII/I se sugerează o posibilă legătură etimologică între *țîmburuş* şi *sâmbure* (de origine traco-dacă, cf. alb. *thumbullë*, *sumbullë*), legătură care ar putea

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

să se sprijine pe asemănarea semantică dintre cuvintele comparate şi pe o parțială asemănare formală.

Scriban este de părere că *ţâmburúş* (cu variantele *ţumburúş* şi *ţumburúc*) provin din *zimberéc* ʻresort, coardăʼ (SDLR, s.v. *ţumburúc*). *Zimberéc* provine din turc. *zenbereḱ* (*ibid.*, s.v., *zimberéc*).

Din punct de vedere formal, singurul aspect care pune probleme este trecerea lui *z* la *ţ* la începutul cuvântului, fenomen care este ilustrat de către Scriban prin intermediul lui *ţuluf*, variantă regională pentru *zuluf*, de origine turcă (SDLR, s.v. *ţumburúc*). Această variantă este localizată de Emil Suciu (IT II, s.f. *zuluf*) în Muntenia, deci tot în aria unde se presupune că *z* din *zimberec* ar fi trecut la *ţ*. Alte variante înregistrate sporadic confirmă legătura dintre *zimberec* şi *ţâmburuc*. Îi putem compara, de exemplu, pe *zimperig* (inventariat în Suciu IT II, ca variantă pentru *zimberec*) cu *ţîmpríc* (înregistrat în DLR XII/I, ca variantă pentru *ţâmburúc*), unde vocala finală nu a trecut în seria posterioară.

Distribuția geografică a termenilor, precum şi indiciile de natură semantică pledează, de asemenea, în favoarea ipotezei lui Scriban. Unul dintre citatele din DLR XII/I evidențiază legătura dintre obiectul denumit *ţâmburuş* şi resortul care îl pune pe acesta în mişcare „[...] trebuie împins ca să sară un ţumburuc”. Acest lucru arată, că deşi varianta *ţâmburuc* s-a îndepărtat, într-o anumită măsură, de varianta etimologică *zimberec*, ea poate să evoce sensul originar, prin contiguitate semantică față de alte cuvinte. Un alt argument are legătură cu recurența unor sensuri pe care le putem identifica, pe de o parte, în conținutul cuvântului *zimberec* şi, pe de altă parte, în sfera semantică a unor cuvinte aflate în relație de sinonimie cu acesta, dar şi cu denumirea ***ţîmburúş***. După cum menționează Emil Suciu (IT II, s.v. *zimberéc*), *zimberéc* şi variantele sale au şi sensurile de ʻclanțăʼ, ʻîncuietoareʼ, ʻzăvorʼ, ʻivărʼ, pe care le putem asocia cu termenul ***climpúş***, o altă denumire dialectală a omuşorului (pe care o vom analiza mai jos). Al treilea argument vine dinspre aria de răspândire a cuvântului, care coincide cu sfera de influență turcească: aria de sud a graiurilor dacoromâne.

Bumburúş cu varianta ***bumburúţ, bulburúş*** şi ***burburúş*** este specific Olteniei. Sub forma ***buburúţ*** apare în punctul 428, din sudul Transilvaniei. Variantele de la care trebuie să pornim în analiza etimologică sunt ***buburúţ*** şi *buburúz* (acesta din urmă a fost consemnat în DA I/I), întrucât forma în *-uş* a apărut ulterior prin contaminare cu alte cuvinte echivalente semantic care conțin sufixul *–uş* (***ţîmburúş***, ***clempúş*** etc.).

Buburúz (*buburúză*) este înregistrat în DA I/I cu sensurile ʻglobuleţʼ, ʻcocoloş micʼ, ʻbobițăʼ. În DA I /I cuvântul este considerat înrudit cu *bob*, *búbă*, de origine slavă, şi alte derivate de la radicalul *bub-*. Ipoteza este susținută şi în TDRG[2] I (s.v. *buburúz*), unde se arată că slavul *bobŭ* ʻfasoleʼ, ʻboabăʼ este etimonul îndepărtat al cuvântului. Potrivit părerii exprimate în aceeaşi sursă, printre posibilele etimoane apropiate ale lui *bumburuz*, înregistrat sub forma *buburuz*, se

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

află o serie de cuvinte înrudite semantic care au în comun cu denumirea în discuție atât semantismul, cât şi radicalul *bob*. Este vorba despre *bubuşlie* ʻsferă de mici dimensiuniʼ, ʻbobițăʼ, *bumbuleu* ʻsferăʼ, *bumburez* ʻtitirezʼ, ʻmugurʼ**,** *bumb* ʻnasture', toate de origine poloneză, maghiară sau ucraineană.

În DELR I (s.v. *buburuză*) se avansează ipoteza unui cuvânt de origine expresivă, însă trebuie subliniat fatul că această bază expresivă nu este fără legătură cu rădăcini similare sau identice observate de August Scriban în alte limbi indo-europene (SDLR, s.v. *bubă*). Este cazul cuvintelor *buba*, din albaneză, *bubon* din vechea greacă, **buba* din lat. târzie, continuat în franceză prin intermediul arhaismului *bube*, folosit cu accepția românesculuI *bubă*, motiv pentru care Scriban consideră că rom. *bubă* este de origine latină (*ibid.*).

Climpúş este, după cum s-a menționat mai sus, specific graiurilor din Crişana. Izolat, el apare şi în Moldova şi în Transilvania. În punctul 601, din Moldova, acesta apare şi sub forma *clempúş*, în cadrul sintagmei *clempúşu gr̂ului̯*.

După toate aparențele, la originea acestei denumiri se află două cuvinte cu înțelesuri şi forme asemănătoare Unul este *climpuş* cu varianta *sclimpuş*, consemnat în DA I/II cu sensurile ʻbețigaşʼ, ʻbucată de lemn ce se bagă prin ochiul funiei ce strânge zăvorulʼ, ʻcârligel de care se prind rufele ca să nu le ia vântulʼ şi celălalt este *clempúş*, atestat în aceeaşi sursă lexicografică menționată cu sensurile ʻcârligʼ, ʻclanțăʼ. Primul este derivat din *clemp* (variantă pentru *cleamp* consemnat cu sensurile ʻcep lunguşorʼ, ʻcreangă uscată, vreascʼ. Acest cuvânt este considerat în DA I/II înrudit cu rusul *kljapu* ʻcăluşʼ). Al doilea provine din *cleámpă* ʻclanță a uşiiʼ (< *clamp* onomatop.) (*ibid.*, s.v. *clamp*). Prezența a două variante distribuite în arii diferite pare să confirme această ipoteză. Pe harta denumirilor dialectale ale omuşorului, forma cu *e*, *clempúş*, a fost înregistrată în Moldova. În graiurile învecinate din Bucovina, *clempúş* este asociat cu sensurile ʻcârligʼ şi ʻclanțăʼ (DA I/II, s.v.). Sensul ʻomuşorʼ al denumirii se explică printr-o evoluție metaforică, bazată pe asocierea cu obiectele mici şi încovoiate. Termenul intră şi în componența sintagmelor, care fac distincția între referenți, prin precizarea locului unde se află omuşorul: ***climpúşu gúri***, ***climpúşu gr̂ului̯***.

Căț́ăl

Apariția acestei denumiri este rezultatul unei generalizări semantice, prin care anumite denumiri de animale şi mai ales de mamifere domestice (cum sunt câinele şi pisica) au ajuns să desemneze diverse realii, chiar şi în absența unei explicații extralingvistice evidente. Cuvântul *cățel* a dobândit sensul de ʻbobʼ şi cu această accepție este întrebuințat şi în cadrul sintagmei *cățel de usturoi*

Clopoț́ăl (derivat diminutival din *clopot* + *-el*) este consemnat în câteva puncte din sudul Transilvaniei şi în două puncte izolate din estul Crişanei şi respectiv din nordul Moldovei (169 şi 514).

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

CONCLUZII

Principalele straturi etimologice care se conturează la nivelul denumirilor dialectale ale omuşorului sunt cel latinesc şi cel slav. Pentru ca termenul de origine latină, **părat*, să supraviețuiască, acesta s-a transformat de-a lungul timpului, recăpătându-şi transparența semantică. Motivația extralingvistică a cuvintelor a jucat şi joacă în continuare un rol esențial în procesul de consolidare a cuvântului moştenit, contribuind totodată la înnoirea denumirilor. Privind lucrururile din această perspectivă, trebuie să admitem că apariția unora dintre cuvintele discutate reprezintă rezultatul unui proces complex, în care factorii care țin de reprezentarea metaforică a referentului şi cei aflați în legătură cu evoluția fonetică sau cu influența exercitată de limbile care au venit în contact cu româna se întrepătrund.

Pe baza motivațiilor semantice semnalate, am putut sistematiza patru tipuri de transferuri:

1. transferuri bazate pe reprezentarea omuşorului ca simbol al masculinității.
2. transferuri întemeiate pe asocierea cu un alt organ (aflat de obicei, în vecinătatea omuşorului).
3. transferuri favorizate de asemănarea cu obiectele mici şi rotunde sau curbate.
4. transferuri bazate pe analogia cu inflamațiile unor organe.

Cu toate că tendințele sunt universale în ceea ce priveşte fenomenul motivației lingvistice, putem distinge câteva arii care arată că vorbitorii graiurilor dacoromâne din interiorul şi din afara granițelor țării au inovat, diferit, în funcție de zonă. Formele rezultate prin contaminări între cuvântul cel mai vechi, (*îm)părătuş*, şi alți termeni sunt specifice subdialectului moldovenesc. Cuvintele ***omuşór***, ***țîmburúş*** şi ***bumburúş*** se concentrează în aria graiurilor de sud, în timp ce termenii ***gligănúş***, ***limburúş*** şi ***climpúş*** evidențiază graiurile de nord-vest (şi în mod special pe cel din Crişana) față de restul teriroriului.

Şi în cazul hărții de față, se confirmă rolul semnificativ pe care îl joacă geografia lingvistică în elucidarea sau în confirmarea unor etimologii dificile. Amintim aici exemplul cuvintelor ***beşterȩágă*** şi ***țîmburúş***(***c***).

BIBLIOGRAFIE

ALRR. *Sinteză* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, volumul I, coordonator: Nicolae Saramandu, autori: Dana-Mihaela Zamfir, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, Bucureşti, Editura Academiei, 2005, volumul II, colectiv redacțional: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, Bucureşti, Editura Academiei, 2012.

Brâncuş 1999 = Grigore Brâncuş, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti, Editura Vavila Edinf SRL, 1999.

CDDE = I.-A. Candrea [şi] Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine.* (*A–Putea*), Bucureşti, Socec, 1907–1914.

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

CDED = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort A/M, Ludolphe St. Goar, Berlin, A. Asher ; Bucarest, Socec, 1870. Vol. II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, Ludolphe St. Goar; Berlin, S. Calvary; Bucureşti, Sotschek, 1879.

CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru-Mehedinți şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2002.

DA I/I, I/II, II/I = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul", 1940; Tomul II. Partea I: *F*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934.

DELR I = *Dicţionarul etimologic al limbii române*, volumul I, *A–B*, redactori responsabili: acad. Marius Sala, Andrei Avram, membru correspondent al Academiei Române, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2011.

DLR V, VIII/1, X/4, XII/1 = *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă. Redactori-responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori-responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei. Tomul V. Litera *L* (*Li–Luzulă*), 2008; Tomul VIII. Partea 1. Litera *P* (*P–Păzui*), 1972; Tomul X. Partea a 4-a. Litera *S* (*Slab–Sponghios*), 1992; Tomul XII. Partea I. Litera *Ţ*, 1994.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winter, Universitätsverlag, 1972.

SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*. (*Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme*). Ediţiunea întâia. Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", 1939.

Suciu, IT II = Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române*. II *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

TDRG^2 I, II = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, überarbeite und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, Band I, 1986, Band II, 1988.

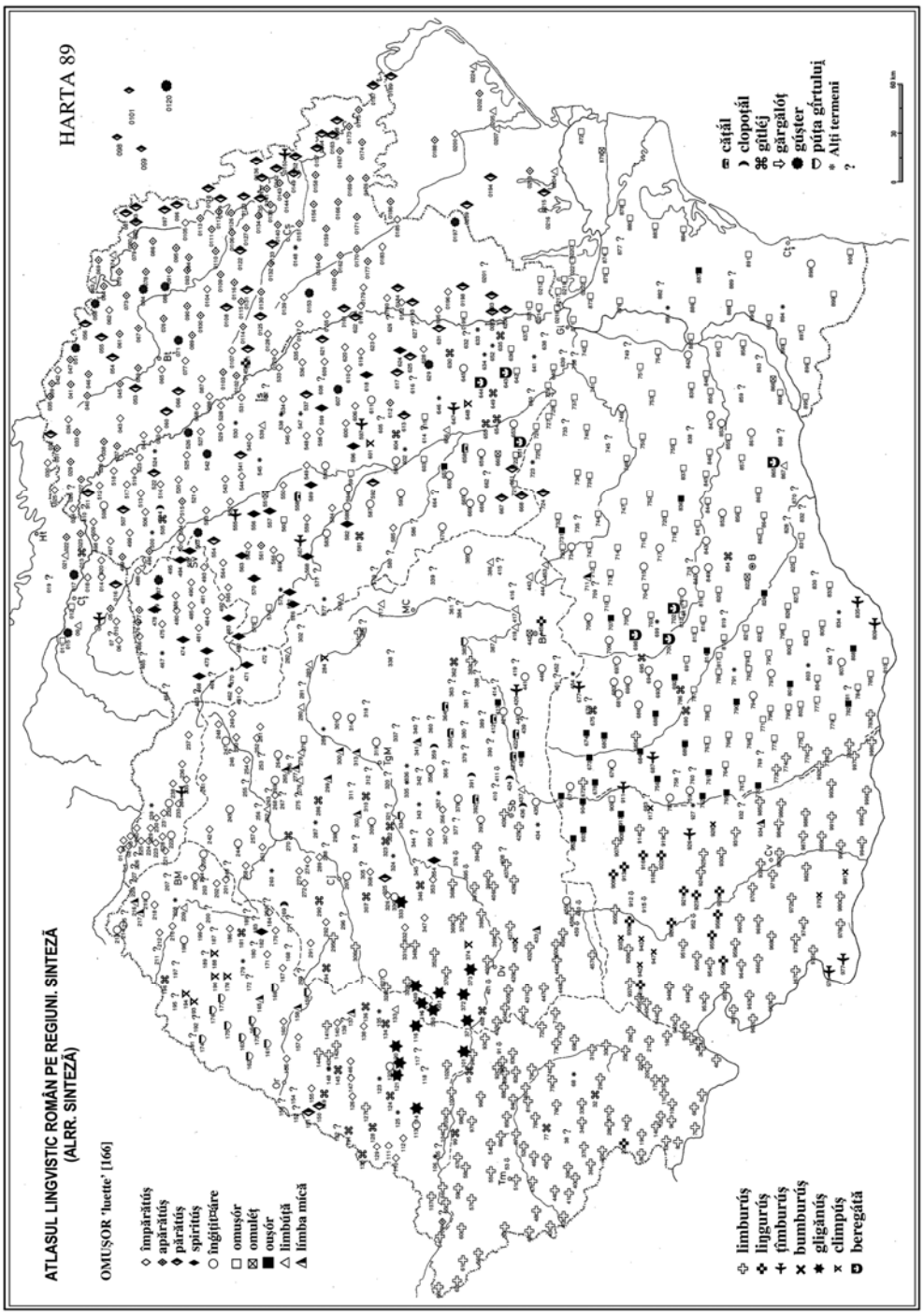
NOMS ENREGISTRÉS AU SENS DE « OMUŞOR » DANS LES PATOIS DACOROUMAINS, SUR LA BASE DES RÉPONSES CARTOGRAPHIÉES DANS ALRR. *SYNTHÈSE*

Resumé

Dans les patois dacoroumains un mot hérité du latin et non enregistré dans les sources du roumain littéraire s'est conservé miraculeusement à l'intérieur des mots dérivés, grâce aux analogies que les locuteurs ont trouvées avec d'autres mots. C'est de cette manière que le mot s'est sauvé, en recevant de nouvelles motivations sémantiques. À travers le matériel lexical représenté sur la carte linguistique 89 de l'ALRR. *Sinteză*, notre article analyse le rôle que la motivation extralinguistique a joué à côté des facteurs linguistiques dans l'évolution des mots enregistrés dialectalement au sens 'luette'.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
mihmorcov@yahoo.com

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)

BDD-A31903 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:32 UTC)